

PELIK IS A RARE PINK-WINGED MARIGOLD DISTRIBUTED IN THE AYDAR-ARNASOY LAKE SYSTEM AND INCLUDED IN THE RED BOOK

Z. Z. Yakhshiyeva

professor

Jizzakh State Pedagogical University named after A. Qadiri

Jizzakh, Uzbekistan

F. M. Nurmamatova

student

Jizzakh State Pedagogical University named after A. Qadiri

Jizzakh, Uzbekistan

Y. E. Ikromova

Lecturer

Jizzakh State Pedagogical University named after A. Qadiri

Jizzakh, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Anthropogenic, flora, fauna, pink lily, ecology, ichthyophage, species, nature, planet, impact, lake, Aydar, arnasoy, biological, water, climate, miracle, conservation.

Received: 20.03.23

Accepted: 22.03.23

Published: 24.03.23

Abstract: All animals, plants, microorganisms, their genes and ecosystems form the basis of biodiversity. In particular, the Pink pelican found in the wetlands is of great importance in preserving the biological diversity of the Aydar-Arnasoy reservoir, which is included in the Ramsar list in the Republic of Uzbekistan.

AYDAR-ARNASOY KO‘LLAR TIZIMIDA TARQALGAN, QIZIL KITOBGA KIRITILGAN NOYOB QANOT-PUSHTI SAQOQUSH, PELIK

Z. Z. Yaxshiyeva

k.f.d., professor

A. Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti

Jizzax, O‘zbekiston

F. M. Nurmamatova

talaba

A. Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti

Jizzax, O‘zbekiston

Y. E. Ikromova

o‘qituvchi

A. Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti
Jizzax, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Antropogen, flora, fauna, pushti saqoqush, ekologiya, ixtiofag, tur, tabiat, sayyora, ta'sir, ko'l, aydar, arnasoy, biologik, suv, iqlim, mo'jiza, asrash.

Annotatsiya: Bioxilma-xillik asosini yerdagi barcha hayvonlar, o'simliklar, mikroorganizmlar, ularning genlari va ekotizimlarini tashkil qiladi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi hududidagi Ramsar ro'yxatiga kiritilgan Aydar-Arnasoy suv havzasi biologik xilma – xilligini saqlashda suv-botqoqlik hududlarida uchraydigan Pushti saqoqush – *Pink pelican* muxim ahamiyat kasb etadi.

ПЕЛИК – РЕДКИЙ РОЗОВОКРЫЛЫЙ БАРХАТЕЦ, РАСПРОСТРАНЕННЫЙ В СИСТЕМЕ ОЗЕР АЙДАР-АРНАСОЙ И ЗАНЕСЕННЫЙ В КРАСНУЮ КНИГУ

3. 3. Яхшиева

профессор

Джизакский Государственный Педагогический Университет имени А. Кадири
Джизак, Узбекистан

Ф. М. Нурмаматова

студент

Джизакский Государственный Педагогический Университет имени А. Кадири
Джизак, Узбекистан

Е. Э. Икромов

преподаватель

Джизакский Государственный Педагогический Университет имени А. Кадири
Джизак, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Антропоген, флора, фауна, розовая лилия, экология, ихтиофаг, виды, природа, планета, воздействие, озеро, Айдар, арнасой, биологическое, вода, климат, чудо, сохранение.

Аннотация: Все животные, растения, микроорганизмы, их гены и экосистемы составляют основу биоразнообразия. В частности, розовый пеликан, встречающийся на заболоченных территориях, имеет большое значение в сохранении биологического разнообразия Айдар-Арнасойского водохранилища, входящего в Рамсарский список на территории Республики Узбекистан.

KIRISH

“Bioxilma-xillik” terminida ma'lum bir organizm to'g'risida biologik ma'lumot emas, balki biologik dunyoning barcha qismlari o'rtasidagi o'zaro munosabat o'z aksini topadi. Tabiatimizning ajralmas bir bo'lagi bo'lgan qushlar sayyoramizdagi bioxilma-xil hayvonlar

orasida keng o'rinni egallaydi. Qushlar faunasi turlarga boyligi bilan tabiatimizning bir mo'jizasi hisoblanadi.

ASOSIY QISM

1906 yilda Toshkentga N.A. Zarudniy keladi va bir necha yillar davomida O'zbekistonda kuzatishlar olib boradi. 1921 yilda D.N. Kashkarov Moskva Universitetidan hozirgi kundagi O'zMUga kelib Umurtqalilar zoologiyasi va solishtirma anatomiyasi kafedrasida o'z faoliyatini boshlaydi. D.N. Kashkarov bir qancha o'zbek shogirdlarni yetishtiradi, T.Z. Zohidov, X.S. Salixboev, G.S. Sultanov kabi buyuk olimlarni tarbiyalaydi. O'zbekistonda qushlar migratsiyasini turli geografik zonalarda o'rganishda D.YU. Kashkarov, M.M. Ostapenko, E.SH. Shernazarov, YE.N. Lanovenko, A. Sharipov, M.F. Biserov faol ishtrok qilganlar. Yuqoridagi ko'rsatkichlarga asoslangan holda yetakchi olimlardan A.K. Sagitov, R.N. Meklenburtsev, D.YU. Kashkarov, M.M. Ostapenko, O.V. Mitropol'skiy va boshqalar "O'zbekiston qushlari" nomli 4 tomlik monografiya yozadilar.

Aydar-Arnasoy ko'llar sistemasiga mansub Tuzkon ko'li qushlar qo'riqxonasi sifatida qaytadan tiklangan. Aydarko'lning tog' etagidagi janubiy qirg'oqlari ancha tekis va suv osti yon bag'irlari nisbatan tikroq, shimoliy qirg'oqlari notekis va qiya, orol va yarim orollar mavjud. Aydarko'lning shimoliy qismi ancha sayoz, o'rtacha chuqurligi 10-12 m, chuqur joylari 26-30 m, ayrim joylarda chuqurlik 40 m gacha yetadi. Aydarko'l va Tuzkon ko'llari Mirzacho'lning shimoliy qismida joylashgan. Bu sun'iy hosil bo'lgan suv havzalari yil sayin kengayib, qumliklar va o'z yo'nalishidagi tuproqlarni suv bilan bosib bormoqda. Ko'l cho'l sistemasida joylashgan suv havzasi, suvlikning nisbatan chuqur emasligi va atrofdagi tiriklik dunyosi uchun yagona manba hisoblanganligi sababli "Ramsar" konvensiyasiga kiritilgan. Shu boisdan hozirda ushbu ko'ldan ko'plab migrant qushlarni dam olish va oziqlanish davrida ko'plab sonda uchratish mumkin. Hozirda Aydarko'l atrofidagi qamishzorlarda, orollarda Pushti saqoqushlarning jufti uya qurib ko'payadi. Kuzatishlar davomida Pushti saqoqushlar ko'lda yil fasllarining deyarli hamma davrida uchraganligi sababli ham bu galalarda ularning ham uyalari bor.

Suv-botqoqlik hududlar to'g'risidagi konvensiyaga mamlakatimiz 2001-yilda qo'shilgan bo'lsa, qisqa vaqt ichida bioxilma-xillikning muhimligini o'zida aks ettirdi. Biologik xilma-xillik ham jahon hamjamiyati uchun, ham har bir davlat uchun muhim hayotiy manba hisoblanadi.

Pushti saqoqush – Rozoviy pelikan – Pelecanus onokrotalus Dunyoda areali qisqarib borayotgan, uya quruvchi va qishlovchi janubiy g'arbiy Palearktik, tur. Respublikamizning deyarli barcha yirik suv havzalarida bahorgi va kuzgi uchib o'tishda qayd etiladi. Jumladan, janubiy Orolbo'yi suvliklarida uyalashda, Amudaryo, Zarafshon va Sirdaryo havzalarida uchib o'tish va qishlashda qayd etiladi. Pushti saqoqush ixtiofag tur bo'lganligi sababli migratsiya davrida baliq zahirasiga boy bo'lgan suv omborlari, yirik ko'llar va baliqchilik xo'jaliklarining hovuzlarida

oziqlanishda qayd etiladi. Yoz mavsumida esa ko'payishda ishtirok etmaydigan, qari shuninigdek, hali ko'payishga kirishmagan yosh vakillari viloyatning Dengizko'l, Qoraqir, Zamonbobo, Oyoqog'itma ko'llari hamda, To'dako'l va Quyimozor suv omborlari havzalarida saqlanib qoladi va bir suv havzadan ikkinchisiga ko'chib yuradi. Qish illiq kelgan yillari bir necha o'nlab qushlarni viloyatdagi To'dako'l, Quyimozor suv omborlari, Xadicha, Zikri ko'llarida asosan Dengizko'l suvliklarida qishlab qolishi kuzatiladi (Kreytsberg- Muxina va boshqalar, 2003, To'raev, Shernazarov, 2006). Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, mazkur tur viloyat suv havzalarida yil davomida uchraydi. Respublikamizda pushti saqoqushlarni ovlash qat'iy man etilgan va uni dunyodagi bir necha hayvonot bog'larida ko'paytirish yo'lga qo'yilgan. Respublikamizda ushbu nodir qush turi uya qurish vaqtida Janubiy Orolbo'yi suvliklarida, ayniqsa Sudoch'e ko'lida, migratsiya va qishlash davrida esa, Tuzkon, Qoraqir hamda Dengizko'l buyurtmaxonalarida muhofazaga olingan. "Dengizko'l" Davlat ornetologik buyurtmaxonasi O'z SSR Vazirlar Kengashining 1973-yildagi 530-sonli qarori bilan tashkil qilingan, faoliyati muddati Buxoro viloyati ijroqo'mining 26.06.90- yildagi 157-11-sonli qarori bilan muddatsizga uzaytirildi. Buyurtmaxona maydoni 50 ming ga. Tashkil qilishdan maqsad-uchib o'tadigan suvda suzuvchi qushlarni muhofaza qilish va qayta tiklash, qishlash yerlarini, yashash muhitini saqlab qolishdir. Buyurtmaxonani muhofaza qilish Davlat tabiatni muhofaza qilish inspeksiyasi tomonidan amalga oshiriladi. Muhofaza doimiy emas, operativ reydlar orqali yuritiladi

G'arbiy Afrika va janubiy G'arbiy Yevropadan Markaziy va Janubiy Osiyogacha bo'lgan tropik hududni qamrab oladi. Ukrainada ular shimoliy Qora dengiz mintaqasida va Azov viloyatida naslchilik davrida topiladi.

Erkaklarining tana uzunligi 140-175 sm. Qanot kengligi – 270-360 sm. Eraklarda qanot uzunligi 66,5-77 sm, urg'ochilarda 58,6-78 sm .Erkaklarning vazni 5,5-15 kg, urg'ochilar – 5,1-10 kg. Birlamchi parvoz patlari – 11 ta. Dumi deyarli to'g'ri, 24 ta dum patlari bor. Eraklarda dum uzunligi 15,5-23 sm, urg'ochilarda 13,8-20,5 sm Patlari siyrak, tanasiga yaqin. Tumshoq uzun, yassilangan, pastga egilgan ilgak bilan tugaydi. Eraklarda tumshug'ining uzunligi 35-47,1 sm, urg'ochida 28,9-46 sm. Bo'yini uzun. Tomoq haltasi katta, juda cho'zilib ketadi. Peshona, frenulum (ko'z va tumshug'ing orasi yaqin), ko'z atrofida halqa bor, ko'z orqasidagi bo'shliq va pastki jag'ning asosi tukli emas. O'tkir qalpoqli boshning patlari yalang'och peshonaga chiqadi.Oyoqlari qisqa.

Voyaga yetgan saqoqush. Patlari oq, och pushti rangga ega, tananing ventral tomonida biroz kuchliroq rivojlangan. Parvoz patlari qora, yengil jigarrang tusli. Ichki ikkinchi darajali patlari tashqi qismlarga qaraganda yengilroq. Ko'z atrofidagi ochiq joylar sarg'ish, tomoq haltasi shaffof qizil qon tomirlari bilan sarg'ish rangga ega.qorachig'i och qizil rangga ega. Oyoqlari sariq

Uchrashuv tusi: peshonaning oldingi, tuklarsiz qismida shish hosil qiladi. Patsiz qismlar yanada yorqinroq sargʻish tusli qizil rangga ega. Iris toʻq qizil rangga ega. Oyoqlari sargʻish qizil. Tumshugʻining rangi ham yorqinroq boʻladi. Erkaklar va urgʻochilar bir xil rangga ega va faqat oʻlchamlari bilan farqlanadi.

Pushti pelikanlar ushlanishi mumkin boʻlgan eng katta namunalarga ustunlik berib, turli xil baliqlarni eyishadi. Bir pelikanga kuniga 900 dan 1200 g gacha baliq kerak boʻladi. Asirlikda umr koʻrish davomiyligi 30 yilgacha, tabiatda u kamroq. Bu ajoyib qush oʻz nomini patlarning och pushti soyasi tufayli oldi. Bundan tashqari, tananing qorin tomonida pushti rang yanada qizgʻin. Pelikanning qanotlari buklanganda, butun tanasining rangi bir xil boʻlib tuyuladi, ammo parvoz patlari qora. Ammo uning tanasining eng sezilarli qismi, albatta, tumshugʻidir. Erkaklarda tumshugʻining uzunligi 35-47,1 sm, urgʻochida 28,9-46 sm. Ularga baliq tutish uchun shunday katta asbob kerak. Ijtimoiy xatti-harakatlari pelikanlar maktab qushlaridir. U chuchuk va shoʻr suv havzalarining qirgʻoqlarida yashaydi. Ularning barcha hayotiy faoliyati bir-birining jamiyatida sodir boʻladi. Qizigʻi shundaki, pushti pelikanlar ham birga ov qilishadi. Yil vaqtiga, faoliyat turiga va hududdagi qushlar soniga qarab suruvning kattaligi oʻndan bir necha ming kishigacha.

Mavsumiyligi aniq boʻlgan hududlarda uyalar bahorda, Afrikada - butun yil davomida sodir boʻladi. Debriyajda faqat 2 ta tuxum bor. Ikkala ota-ona ham ularni navbatma-navbat inkubatsiya qiladi. Yalangʻoch va yordamsiz joʻjalar 28-36 kunlarda tugʻiladi. Ota-onalari ularni yarim hazm qilingan baliqlar bilan boqadilar. Bolalar 8-10 kun davomida birinchi mayin kiyimlarini kiyishadi. Voyaga etgan "kiyim" 65-75 kun ichida paydo boʻladi. Yosh qushlar 2,5 oyligida ucha boshlaydi va faqat 3-4 yoshda kattalarga aylanadi. Dunyo boʻylab ularning soni 290 ming dona deb baholanmoqda. Ularning 6660-11550 jufti Palearktikasi, ularning 46-55 foizi esa sobiq SSSR hududida joylashgan. Yevropada eng katta uyasi Dunay Deltasi (Ruminiya)da yashaydi. Pushti pelikanlarning umumiy soni XX asrda kamaydi, ammo umuman olganda, bu tur yoʻqolib ketish xavfi ostida emas. Oʻzbekiston Respublikasi "Qizil kitob"iga ana shunday noyob qushlarning koʻplab turi kirgan.

XULOSA

Pelikan musulmonlar uchun muqaddas qushdir, chunki afsonaga koʻra, bu patli gigant Makkada ziyoratgohlar qurish uchun tomoq sumkasida toshlar olib yurgan. Baʼzi xalqlar Iso Masihni ikonografiyada pelikan sifatida tasvirlagan. Evropa mamlakatlari geraldikasida pelikan fidokorona ota-ona sevgisining ramzi edi. Skandinaviyada pelikan xayriya timsoli hisoblanadi - afsonaga koʻra, bu qushlar tumshugʻi bilan koʻkraklarini yirtib, joʻjalarini oʻz qonlari bilan boqadilar.

Shuni alohida taʼkidlash kerakki, 2016-yilning 20-sentabrida eʼlon qilingan "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish toʻgʻrisida"gi Oʻzbekiston Respublikasi

qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqidagi" yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi qonuni ham ona tabiatga, qanotli do'stlarimizga bo'lgan muqaddas burchimizni ifodalaydi. Har qanday jonzotga mehr-muruvvatli bo'lish azaliy an'analarimiz sanaladi. Qolaversa, bunday turlarning yo'qolishi tabiatga, atrof-muhitga sezilarli ta'sir o'tkazadi.

Qiziqarli fakt

Pelikan sayyoradagi barcha qushlarga nisbatan eng katta va eng sig'imli tumshug'iga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rakhimovich, R. R., & Rustamovich, R. A. (2019). Structure and distribution of animals in the Bukhara region. *European science review*, 2(1-2), 34-36.
2. Hayitov, I. Y., Sharopova, M. A., & Rakhimovich, R. R. (2022). Biology and Healing Properties of *Pirus Communis* L. Types Introduced at Kashkadarya Scientific Experimental Station. *Central Asian Journal Of Medical And Natural Central Asian Academic Journal Of Scientific Sciences*, 3(3), 170-176.
3. O'zME Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
4. Gill, Frank; Donsker, David; Rasmussen, Pamela, eds. (August 2022). "Ibis, spoonbills, herons, Hamerkop, Shoebill, pelicans". *IOC World Bird List Version 12.2*. International Ornithologists' Union. Retrieved 2 December 2022.
5. Yakhshieva Z., Bakaxonov A., Kalonov R. The Influence of Toxic and Ecologically Harmful Components on the Environment //EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR) - Peer Reviewed Journal V: 6 | Issue: 10 | October 2020 ISSN (Online): 2455-3662. Indiya/ 2020. P.92-95.
6. Akhmadjonova Y.T., Yakhshieva Z.Z. Effects of heavy toxic metals on water quality // Science and Education No. 7 2020. P. 8-11.
7. Yakhshieva Z. Z., Akhmadjonova Y.T. Pollution of water bodies with inorganic toxicants //Science and Education. - 2021. - Vol. 2. - No. 9. - S. 106-121.
8. Akhmadzhonova, Y. T., & Yakhshieva, Z. Z. (2020). Effects of heavy toxic metals on water quality. *Science and Education*, No. 7, 8-11.
9. Ziyatovna, Y. Z., Tojimurodovna, A. Y., & Akhmedovna, S. S. (2021). The Concept and Principles of Nature Pollution Monitoring. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 1038-1043.

10. Ziyatovna, Y. Z., Tojimurodovna, A. Y., & Tojimurodovna, A. U. (2021). Aydar-Arnasoy ko'llar tizimining gidrologik tavsifi va ekologik holati. Science and Education, 2(7), 160-169.
11. Ziyatovna, Y. Z., Tojimurodovna, A. Y., & Tojimurodovna, A. U. (2021). Hydrological characteristics and ecological status of the Aydar-Arnasay lake system. Science and Education, 2(7), 160-169.
12. Yakhshieva, Z. Z., & Akhmadzhonova, Y. T. (2020). Ecological condition of Aydar-Arnasay lakes and its improvement. In Problems and prospects of innovative technology and technologies in the field of environmental protection//International scientific and technical on-line conference Part-I (pp. 38-140).
13. Gudalov, M. (2022). Jizzax viloyati suv resurslaridan foydalanish imkoniyatlari va istiqbollari. Scienceweb academic papers collection.